

УДК 342.9(075.8)

Р.А. КАЛЮЖНИЙ, доктор юридичних наук, професор,
академік Міжнародної академії інформатизації
А.Г. МАРЦЕНЮК, старший викладач Київського національного університету
внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ ТА МЕТОДИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Анотація. Щодо ознак нової галузі права.

Становлення глобального інформаційного суспільства об'єктивно вимагає від кожної країни та загалом співдружності народів формування якісно нового рівня спілкування. Інформація, знання виступають не тільки можливістю порозуміння, а й значною мірою найдорожчим товаром, найпоширенішою системою послуг, особливою формою власності, невичерпними ресурсами національного багатства, технологічним засобом розвитку суспільства, реальною зброєю оборони та нападу, комунікаційною системою ідеологічного впливу, механізмом функціонування публічної влади та іншими чинниками, що визначають першочергове місце інформаційних відносин у регулюванні сучасних суспільних відносин.

Сучасне суспільство прагне адекватно реагувати на це шляхом відповідних трансформацій державно-правових інститутів [1, с. 76]. Формування інформаційного суспільства визначається здатністю розвитку країн на глобальному рівні, де метою інформаційної політики є інтеграція до глобального інформаційного суспільства.

За точним визначенням Е. Тоффлера, у результаті збільшення глобального характеру технологій, екологічних проблем, фінансування, телекомунікацій і засобів інформації почали діяти нові системи культурної взаємодії, які обертають інфополітику однієї країни справою інших [2, с. 391].

Власне бачення науки інформаційного права висловлювали О.А. Баранов, І.Л. Бачило, В.М. Брижко, В.Д. Гавловський, А.Б. Венгеров, В.А. Копилов, В.Н. Лопатін, В.Г. Хахановський, В.С. Цимбалюк, М.Я. Швець, М.А. Федотов та інші науковці.

Науковим завданням відповідного наукового обґрунтування є визначення теоретико-методологічних засад формування науки інформаційного права. Юридична наука повинна надати обґрунтовані пропозиції розбудови інформаційного простору України, виокремлення самостійної науки та галузі інформаційного права, визначення їх предмета правового регулювання, принципів та методології науки, понятійного апарату, систем, інститутів та особливостей правових норм. Слід пам'ятати, що ефективне регулювання зростаючої маси інформаційних відносин має важливі політичні, економічні, соціальні та духовні наслідки як для окремої людини, так і в цілому для суспільства та держави.

Зміст та форма інформаційних відносин, що знаходяться у сфері правового регулювання, значно відрізняються від загальних правил правового впливу. Якщо формою економічних відносин є засоби, процес та результат праці, майнових – вартість, політичних – влада, соціальних – матеріальні та духовні цінності, то формою самостійних суспільних інформаційних відносин є політична, публічна, економічна, науково-технічна, соціальна та інша інформація.

Правова форма волевиявлення суспільних відносин значною мірою залежить від об'єктів. Якості та характер цих об'єктів створюють детермінуючий вплив (об'єктивне

системуотворення та причинну обумовленість) на зміст та форми відповідних суспільних відносин. Врахування характерних рис та особливостей об'єкта суспільних відносин, що знаходяться у сфері правового регулювання, стає важливим завданням юридичної науки.

З середини 1990-х років інформація як самостійний феномен соціального життя стає предметом системутворювального значення, активно формує відносини, які отримують назву інформаційних. Звертається увага на ознаки (якості) інформації, що мають значення для встановлення правового регулювання. Це самостійність інформації відносно носіїв, можливість багаторазового використання однієї інформації, можливості збільшення чи зменшення обсягу та надання їй якісно нового формату, неможливість остаточного знищення тощо. Новий науковий підхід до визначення категорії інформації приводить до встановлення місця та значення інформаційних процесів у системах управління. Це відображається у розвитку національних законодавств, де значна увага приділяється автоматизованому управлінню інформацією, можливості обробки інформації та на цій підставі прийняття управлінських рішень.

Сьогодні наявні всі умови визнання інформаційного права самостійною комплексною юридичною наукою: наявність загального предмета; наявність в цій сфері правового регулювання конституційних положень, поточного законодавства та значної кількості норм; актуальність завдань політичного, публічного, економічного, соціального, духовного розвитку.

Складність формування науки інформаційного права полягає в тому, що діюча система права вже має визначену структуру власних галузей: первинних, або класичних (цивільне, адміністративне, кримінальне, конституційне або державне); вторинних – предметних галузей (фінансове, сімейне, авторське та ін., які включаються у структуру однієї з класичних галузей права). І всі ці галузі права тим чи іншим чином пов'язані з інформацією. Інформація як матеріальний чи нематеріальний предмет входить елементом у будь-які правовідносини. Саме об'єктивні умови, пов'язані з перетворенням інформації у власні правові форми, визначають самостійність предмета виробничих, інтелектуальних, управлінських, економічних, ідеологічних відносин, виступають в якості продукту діяльності людини та ресурсу інших соціальних відносин [3, с. 150-151].

Інформаційні відносини – це особливий вид соціальних відносин, який має як, власне соціальний зміст, так і техніко-організаційне регулювання. Саме тому інформаційне право формується як єдина комплексна наука і галузь права, що відокремлюється від інших суспільних відносин у самостійний вид на підставі історичного розвитку людської формації, розвитку новітніх технологій, які потребують якісно нових способів та прийомів при регулюванні інформаційних відносин. Правові норми забезпечують відповідній соціальній системі нормативно-правовий статус, регулюють розробку, впровадження та ефективне функціонування суспільних інформаційних відносин.

Інформаційне право можна визначити як пограничну галузь між публічним і приватним правом. Серед складних, ієрархічних багатопорядкових підсистем, що формують українську правову систему, інформаційне право, на нашу думку, становить комплексну міжгалузеву науку в загальній системі національного права. Через предмет суспільних відносин інформаційне право має зв'язок з іншими галузевими та міжгалузевими інститутами права, тобто відбувається агрегація інститутів з інформаційним правом.

Система інформаційного права існує об’єктивно та відображає реальні суспільні відносини, що визначаються предметом названої галузі. Така система має прояв в інформаційному законодавстві та в науці інформаційного права.

Соціальні інформаційні відносини мають власну об’єктивну та суб’єктивну форми. Як об’єктивне право – це система “матеріальних” форм обігу інформації за допомогою різноманітніших її носіїв та систем передачі. Особливістю об’єктивного змісту інформаційного права є врегулювання суспільних відносин на публічноправовому та приватноправовому рівнях. За сутністю правового походження як міжгалузевий комплексний інститут національного права України інформаційне право має приватноправову і публічноправову природу. Тобто норми інформаційного права формуються як на публічному (державному), так і приватному рівнях суспільних відносин.

Суб’єктивне право на інформацію – це межі вільної поведінки суб’єкта в інформаційних відносинах щодо створення, отримання, зберігання, користування та поширення інформації.

Зв’язки між системою науки і предметом інформаційного права визначаються як зв’язки між відносинами та сукупністю норм, що їх регулюють. В найширшому методологічному розумінні пізнання є рефлексивним відображенням оточуючого світу. Тому норми, які є результатом пізнання, відображають певним чином особливості предмета – суспільних відносин, що складаються об’єктивно під впливом історичних, національних, державно-правових та інших факторів формування науки інформаційного права.

Для характеристики будь-якої галузі права найважливішим є визначення кола врегульованих нею суспільних відносин, тобто предмета правового регулювання. Розгляд предмета правового регулювання передбачає розв’язання таких питань, як сутність і зміст суспільних відносин, охоплюваних даною галуззю; якісна відмінність і специфічні ознаки таких відносин; роль і значення інформаційних відносин у життєдіяльності суспільства тощо.

Предмет інформаційного права складають суспільні відносини, що визначають правове регулювання створення, зберігання, володіння, використання, користування, поширення інформації, формування та використання інформаційних ресурсів, встановлення режимів доступу до інформації, створення та використання інформаційних систем, використання інформаційного продукту, забезпечення прав суб’єктів при отриманні повної та об’єктивної інформації, забезпечення інформаційної безпеки суб’єктів інформаційних відносин, а також проведення державної інформаційної політики.

Таким чином, можна визначити декілька комплексів суспільних відносин, що складають предмет інформаційного права як науки, а саме:

- понятійний апарат інформаційного права та аналіз інформаційно-правових норм, особливостей їх побудови, визначення елементів структури;
- дослідження структури та складу галузі інформаційного права як комплексної галузі права, вивчення взаємодії з іншими галузями права в системі українського права;
- встановлення особливостей та юридичних якостей інформаційних об’єктів, щодо яких виникають інформаційні відносини, розробка принципів та методології регулювання інформаційних відносин;
- систематизація джерел інформаційного права та взаємодія у глобальному інформаційному суспільстві;
- реалізація основних прав, свобод та обов’язків учасників інформаційних відносин, а також режими доступу до інформації;
- прогнозування розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури та вплив соціально-технічних норм на інформаційне право;

– надання науково-практичних рекомендацій щодо створення та розвитку інформаційних ресурсів, продуктів, послуг та забезпечення інформаційної безпеки;
– правовий захист інформаційних правовідносин та встановлення юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення, розвиток інформаційної деліктології;
– міжнародне співробітництво у галузі інформаційних відносин, створення єдиного світового інформаційного простору з урахуванням національних інтересів та збереження національної культури і самосвідомості.

Питання методів та методології науки інформаційного права являє значний теоретичний та практичний інтерес. Становлення науки інформаційного права як публічного та приватного права надає можливість стверджувати про наявність значного переплетіння імперативних та диспозитивних методів правового регулювання в інформаційній сфері, а головне – значної кількості та різноманітності конкретно-наукових та спеціальних методів науки інформаційного права.

Імперативний метод обов’язково використовується при регулюванні інформаційної сфери під час виконання функції управління державою, що передбачає використання методів галузі адміністративного права, але, визнаючи за інформацією якості майнових відносин, товару та послуг, в тому числі інтелектуальної власності, на увагу заслуговують методи цивільно-правового регулювання. Правова охорона державних інформаційних інтересів, захист прав та свобод громадян передбачають застосування конкретних способів та логічних прийомів кримінального права. Теоретичними принципами методології науки інформаційного права виступають єдність логічного та історичного, нормативність, конкретність способів дослідження предмета науки.

Як і будь-якій юридичній науці, інформаційному праву притаманні загальнонаукові, конкретно-правові та спеціальні методи дослідження. Регулювання суспільних відносин встановленої предметної сфери передбачає використання способів та прийомів, притаманних національній системі права, тому методологія науки вивчає сукупність, множини, різноманітність та взаємодію правових методів у межах однієї предметної науки.

Специфіка методів інформаційного права – поєднання конституційного регулювання, адміністративних засобів забезпечення особливостей інформаційної діяльності, залучення всього арсеналу контрольних, примусових, карних заходів для забезпечення дотримання законодавства та реакції держави на правопорушення – роз’яснює місце інформаційного права у системі права в цілому [4, с. 19].

Формально-догматичний, порівняльно-правовий, історичний, аналітичний методи та метод структурно-функціонального аналізу, інші загальні методи надають змогу визначити юридичну природу становлення інформаційного права в українському суспільстві, можливості застосування світового досвіду та норм міжнародного права.

Використання індуктивного методу, сукупності отриманих та розглянутих даних дозволяє підтвердити висновок про необхідність на предметі та методах науки розвивати галузь українського інформаційного права.

За допомогою логічно-юридичного, системно-структурного, соціологічного та інших загальнонаукових та спеціальних методів визначаються основні проблеми забезпечення права людини на інформацію в умовах розвитку демократичних інститутів, розраховують прогнози розвитку інформаційного права.

Дослідження предмета вимагає використання власних конкретно-наукових методів інформаційного права – логічних прийомів та способів, притаманних конкретній науці. Методи аналізу масового обслуговування, додержання балансу інтересів людини, суспільства, держави, метод вільного та обмеженого доступу до інформації, повнота та безперервність обігу інформації надають можливість обґрунтування основних концепцій та

перспектив розвитку сучасних правових інститутів, надання практичних рекомендацій щодо розвитку національної системи захисту інформаційного простору та інше.

Методики збору й узагальнення даних, які характеризують середовище функціонування інформації, результати управлінських дій, забезпечуються спеціальними методами інформаційного права. Методи алгоритмізації та моделювання, кібернетико-математичний, прикладного системного аналізу, комп’ютерного прогнозування, психологічного та інші надають можливість передбачення наслідків реалізації соціально-технічних (техніко-юридичних) норм, ефективного застосування управлінських рішень при регулюванні інформаційних відносин та інше.

Об’єктивне існування галузі інформаційного права не викликає сумнівів (див., наприклад [5]), однак теоретико-методологічне обґрунтування предмета та метода науки надає можливість дослідити інформаційну сферу як сферу правового регулювання суспільних відносин, виявити суб’єкти, об’єкти та систему правових норм інформаційних відносин, встановити ефективність підготовки національної правової системи при інтеграції у глобальний світовий простір.

Інформаційне право регулює правовідносини, що пов’язані з інформацією, інформаційним продуктом, товарами та послугами, інформаційними технологіями, інформаційною безпекою та одним з видів юридичної відповідальності. Це завдання може бути успішно вирішене лише в межах самостійної науки інформаційного права.

Право, виконуючи політичні, економічні, соціальні, духовні та інші функції, постійно вдосконалюється, змінюється, набуває нових форм. Це пов’язано з різноманітними стратегічними завданнями, які існують у певний час розвитку людської формації. В сучасному суспільстві інформація відіграє провідну роль, інформаційні ресурси визначаються найважливішими ресурсами поряд з природними, трудовими, фінансовими та іншими і становлять економічний, інформаційний та духовний потенціал держави. Право регулює суспільні відносини, які мають різний об’єкт та предмет, зміст та суб’єктивний склад, різні методи та методологію впливу. Все це передбачає поділ права на окремі галузі та інститути. Наявність об’єктивної суспільної та державної потреби обумовила виділення із цивільного права нових галузей – господарського та фінансового права. На часі – становлення на базі загальнотеоретичних та галузевих наук нової галузі та відповідно науки – інформаційного права.

Використана література

1. Баранов О.А. Інформаційне право України : стан, проблеми, перспективи / О.А. Баранов. – К.: Видавничий дім “СофтПрес”, 2005. – 316 с.
2. Тоффлер Елвін. Нова парадигма влади. Знання, багатство, сила / Тоффлер Елвін ; [пер. з англ.]. – К.: “Акта”, 2003. – 681 с.
3. Бачило И.Л. Информационное право : учебник / И.Л. Бачило, В.Н. Лопатин, М.А. Федотов ; под ред. Б.Н. Топорнина. – [2-е изд.]. – СПб. : Изд-во Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2005. – 725 с.
4. Венгеров А.Б. Право и информация в условиях автоматизации управления / А.Б. Венгеров. – М., 1978. – 268 с.
5. Хахановський В. Розвиток нового наукового напрямку та навчальної дисципліни // Правова інформатика. – 2004. – № 2. – С. 16-18.

~~~~~ * * * ~~~~~